

ФІЛОСОФІЯ

А. М. Колодний

*доктор філософських наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
заступник директора Інституту філософії
ім. Г. С. Сковороди НАН України
(м. Київ)*

УДК 281.9

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я: ОСОБЛИВОСТІ, СТАН, ПРОБЛЕМИ

У статті розкривається феномен українського православ'я та історія його формування. Показується, що Російська Православна Церква є суто російським релігійним явищем, що діє на території України.

В статтє раскрывається феномен украинского православия и история его формирования. Показывается, что Русская Православная Церковь является чисто российским религиозным явлением на территории Украины.

The article deals with the phenomenon of Ukrainian Orthodoxy and the history of its formation. It is showed that the Russian Orthodox Church is a purely Russian religious phenomenon that operates on the territory of Ukraine.

Українське Православ'я: що то? Таке питання часто постає в останнє десятиліття. Поява його зумовлена, насамперед, тим релігійним відродженням, яке відбувається в Україні і яке актуалізувало проблему відтворення чи відбудови на її теренах національної Церкви. При цьому, враховуючи найбільшу поширеність і в історії і в сьогоденні України саме Православ'я, часто утверджується думка, що вона є православною країною і в ній, як незалежній державі, слід, на зразок Росії, Румунії чи Греції, відродити чи вибудувати Православну Церкву як домінуючу і незалежну конфесійну інституцію. Згадаймо кинуте свого часу при виборах Президента України Л. Кравчуком гасло: "Незалежній Державі — незалежну Церкву". Останнє чомусь сприйняли одноконфесійно (а може в ньому дійсно така думка була закладена?), бо ж з'явилися (уже в православному середовищі) концепції відбудови незалежної саме Української Православної Церкви.

Питання відбудови в Україні (не відродження, бо це поняття має дещо інший, конкретний зміст) своєї Помісної Православної Церкви актуалізував саме її глава митрополит Філарет, підтриманий тоді одноголосно всім єпископатом незалежної в управлінні УПЦ. Він, відзначимо, за дорученням Архієрейського Собору УПЦ лобював

© Колодний А.М., 2009.

його в Московській Патріархії, чим “наступив” на великоросійські шовіністичні амбіції останньої і, зрештою, безпідставно “анафемований” нею.

На початку минулого десятиліття в друкованих виданнях, доповідях на наукових конференціях була присутня дискусія з приводу правомірності вживання терміну “Українське Православ’я”. При цьому висловлювалися різні думки. Говорилося, зокрема, що правомірно вживати поняття “Українська Церква”, а не “Українське Православ’я”, бо ж перше нібито вжите митрополитом Іларіоном (Огієнком), а друге — ні. Дехто використання терміну “Українське Православ’я” розглядав як ще один з виявів “українського націоналізму”, бо ж, дивись, Православ’я є загальнонародним феноменом і його не можна розтягувати “по національним квартирам” (хоч автори таких міркувань давно натягли його на свою російську націю як єдину спасительку Православ’я). Звучали також застереження, що на східнослов’янських теренах якогось “власне українського Православ’я” немає, а є “Православие Русское” (“русское”, а не “руське”). Не станемо тут окремо спростовувати ці точки зору. Довівши правомірність нашого бачення проблеми, ми в такий спосіб дамо їх оцінку.

Насамперед, зауважимо, що Українське Православ’я є не тільки специфічним організаційним утворенням — Українською Церквою. Воно внаслідок особливого функціонування Православ’я, як конфесії, в умовах складного історичного буття українства, вийшло за межі простої інституційності і постало своєрідним культурно-історичним феноменом з великою палітрою рис, які його репрезентують і виявляють його функціональність. Перш, ніж говорити про них, визначимо загальні закономірності постання Українського Православ’я, особливості його природи.

1. **Українське Православ’я** сформувалося протягом семи століть (X-XVII ст. ст.) автономного функціонування Київської митрополії в структурі Константинопольського Патріархату. Останній її доля мало цікавила. Він, посилаючи поруч із помісними церквами її свої кореспонденції з олов’яною (а не сургучевою) печаткою, практично цим самим вже визнавав її як незалежну, помісну Церкву. Сформувалося це Православ’я у самостійній формі вияву не лише на буденному рівні функціонування, а й в тих підсумкових теологічних викладах, які оприлюднив Петро Могила в середині XVII століття в своїх “Катехізисі” й “Требнику”.

2. В **Українському Православ’ї** відобразилися особливості прийняття (прочитання) християнства українським етносом в добу його хрещення, своєрідність пристосування християнства на українських теренах до існуючих до нього тут релігійних вірувань. Оскільки останні як своєрідну картину природи і господарки в ній шляхом якихось заборон чи прокльонів воно як духовна картина людини і міжлюдських відносин здолати не змогло, то вдалося до асимілювання їх. То ж і маємо функціонування в Українському Православ’ї, окрім чисто християнського контексту, ще й язичницький, але вже в охристиянізованому вигляді. Український православний в храмі постає як чистий, незаєтнізований християнин, а вже на побутовому рівні виявляє себе як християнізований язичник.

3. Поняття **Українське Православ’я** відображає також особливості функціонування цієї конфесії на українському історичному просторі, коли за умов відсутності своєї національної державності інституційні функції останньої приходилося перебирати на себе різним церковним структурам. Православний храм поставав також в ролі культурницької установи, місця спільного спілкування українців.

4. Українське Православ’я ніколи не було закритою релігійною системою. Постійні поділи і перерозподіли українських земель ставили його в сусідство з різними конфесіями і церковними утвореннями, зумовлювали його співіснування з ними, а відтак сприяли релігійній синкретизації на українських духовних теренах. Наше Православ’я було особливо відкритим до католицизму й запозичило від нього ряд канонічних і обрядових елементів. Воно було відкритим і до язичництва, зберігши в побутовій сфері майже всі обрядові форми, пов’язані з духовним окормлюванням господарки й особистого життя. Враховуючи це, Православ’я в його українському національному вияві Михайло Грушевський певно тому назвав “народним християнством”.

5. Українське Православ’я формувалося відповідно до загальних ментальних виявів українства, його відокремленого способу життя, специфіки національної культури. Воно не сприйняло від візантійської православності, як матірної, ні її закостенілу ортодоксальність, ні абсолютнізацію аскези як єдиної форми праведності, ні негатив до світської художності, ні принизливість щодо жінки, ні цезарепапізм. Для українця Ісус Христос і Богородиця Марія не постають як Цар чи Цариця, а як наділені божественною, скоріше якоюсь

надлюдською силою земного світу особи.

Нині, коли постає питання відродження в Україні Православ'я, інколи маємо спрощений підхід до цього процесу. Церква Київського Патріархату і Автокефальна обмежилися лише відмовою від інституційного підпорядкування Московському Патріархату. Дехто, актуалізувавши мову богослужіння, вважає достатнім перехід Церкви на вживання української в цьому. Навіть глава Київського Патріархату Філарет, маючи солідний вишкіл в духовності Московської Церкви і звикши до нього, не бачить, як це бачив і діяв практично в цьому напрямку митрополит Ларіон (Огієнко), те, що могло б зробити зросійщене Православ'я України власне Українським. Так, на питання кореспондентки газети "За вільну Україну" про розбіжності між Українськими Православними Церквами Київського і Московського Патріархатів він відповів, що їх немає, бо ж "є одна віра, одні канони, одна мораль. Однак між цими Церквами існує ворожнеча, причиною якої є боротьба за владу. Москва хоче володіти українським православ'ям" [1]. В останньому можна погодитися з Патріархом. Але володіння православ'ям України може виражатися не тільки в тому, що мав на оці Патріарх, коли Московська Церква не випускає вузdechу управління Православ'ям України, а й в тому, до чого певною мірою і він причетний. Нині практично всі три православні церкви України мають московську закваску, хіба що різнить їх мова богослужіння і ставлення до політичних процесів в країні. То ж Москва володіє православ'ям в Україні, робить його зросійщеним, далеким від того українського, яке було за митрополита Петра Могили.

Відтак, коли мова йде про **відродження саме Українського Православ'я**, то, певно що, треба повернути у відроджуваний феномен те, що є **від роду нашого, українського**, відтворити, звичайно з врахуванням вже нашого історичного часу, те, яким постало Українське Православ'я до поглинення його в 1686 р. Московським Патріархатом.

Українське Православ'я не тотожне Православ'ю України. В Україні нині існує три православні церкви з прикметником "українські". В відносинах між ними ми бачимо абсолютне несприйняття, а то й ворожість, хоч в принципі вони дотримуються однієї і тієї ж літургійної традиції, не мають догматичних розходжень. Після 1686 року наступив період поступового оросіянення Православ'я в Україні, воно перестало бути Українським, перетворилося, як це образно відзначив Тарас Шевченко, в "Церкву-домовину". Острівками його збереження тривалий час були ще Волинь і Буковина, а опісля — Православ'я української діаспори. Тому Православ'я України слід не українізувати, як це дехто радить, а, насамперед, деоросіянити його, як це радив митрополит Ларіон (Огієнко).

Якщо на час свого запровадження і поширення християнство в Україні ще зберігало значною мірою ідентичність візантійському, то починаючи з XII ст., як це зазначалося вище, під впливом історичних умов буття українського народу, специфіки його матеріальної і духовної культури, передуючих християнству форм духовного життя, специфіки етнічної психології українців воно вже формувалося як український різновид східного християнства, своєрідний етноконфесійний синтез української духовності та православ'я. Характерно, що цю самобутність, сформовану на основі тісного поєднання європейської культури, традицій православ'я і духовних здобутків українського народу, весь православний світ оцінив як вселенську досконалість конфесії, прийнявши лише з деякими неістотними застереженнями Катехізис митрополита Петра Могили за еталон стислого викладу православного віровчення.

Серед тих **рис Українського Православ'я**, поєднання і практична реалізація яких роблять його самобутнім національно-культурним явищем, слід назвати соборноправність, демократизм, євангелістськість, побутовість, націоналістичність, народність, відкритість. **Соборноправність** в Українській Церкві виражалася, насамперед, у тому, що кожний з її ієрархів не керував самочинно і самовладно, ніхто з духовенства не приходив до громади непрошеним. Всі церковні посади були виборними. На відміну від Константинопольського і Московського патріархатів, де існувало призначення (подеколи навіть світськими правителями) на вакантні церковні посади, в Українській Церкві вище керівництво обиралося на елекційних соборах із широким залученням до роботи мирян з правом вирішального голосу. Обираючи в такий спосіб митрополита, єпископи відтак (і тут збережено вірність євангельському вченню) залишалися вірними йому і визнавали його першим серед них. Єпископи в Українській Церкві також обиралися на соборах єпархії у складі білого і чорного духовенства й мирян. Виборна система була характерною і для монастирів. У виборах тут брали участь, крім ченців, ще й представники білого духовенства і мирян. Характерно, що на посади могли претендувати навіть світські особи. Обрання вільними голосами тієї чи іншої посадової особи, з одного боку, певним чином

унезалежнювало її від вищих посадових структур, надавало самостійності в діяльності на своїй церковній території, а з іншого — засвідчувало певну рівність із тими, хто її обрав, підпорядкованість своєї діяльності їхній волі. Маючи тісний моральний зв'язок зі своїми виборцями, постійно оновлюючи свій склад, духовенство України було відтак відкритим соціальним станом.

Принцип соборності й виборності, зокрема, прилучення до вирішення церковних справ мирян і водночас включення служителів культу в громадську діяльність, зумовили перетворення Української Православної Церкви на живий національний організм, що зберігав і концентрував духовні сили народу. Традиція обрання всіх священнослужителів — від парафіяльного ієрея до митрополита — зближувала Церкву з народом, робила її демократичною інституцією, тісно пов'язаною з життям людей.

Обрядову практику Українського Православ'я характеризував також **демократизм**. Так, під час виконання служб Божих священники, якщо їх було декілька, мали стояти в один ряд, а не висувати старшого за чином наперед. Євангеліє в українських храмах читалося обличчям до вірних і завжди при майже відкритих дверях вітара. Певна рівноправність церковних і світських елементів в Українській Церкві стала умовою формування і тривалого функціонування в ній такого унікального явища, як церковні братства, що в суспільному житті виконували роль церковно-культурних й освітніх організацій.

Євангелістськість як рису Українського Православ'я розкриває, насамперед, несприйняття церквою цезарепапізму, що був привнесений у християнство візантійцями. Виходячи з новозавітного принципу “Богові — Богові, а кесареви — кесареви”, в Українській Церкві сформувався такий канонічний устрій, як незалежність від світської влади. Навіть суд вона мала власний. А тому духовенство в Україні не підпадало під юрисдикцію світських судів. Дотримуючись новозавітних принципів, Церква прагнула зберегти чистоту віри, догматів і канонів християнства, а не букву його обряду. Так, враховуючи настанови апостола Павла, що “буква вбиває, а дух оживляє” (2 Кор. 3:6), Українське Православ'я вважало, скажімо, неістотною форму обряду хрещення — занурення у воду чи поливання водою. Важливим було саме розуміння догматичної основи цього обрядового дійства.

Про євангелістськість Українського Православ'я свідчить також абсолютизація ним саме моральних чинників християнства. Оскільки Ісус Христос приніс у світ братерство, то українські духівники виступали за рівність всіх людей на цьому світі. Саме тому Українське Православ'я не прийняло таких грецьких рис християнства, як уподібнення церковних чинів до імперських начальників тощо.

Самобутність Українського Православ'я формувалася на теренах **побутового життя народу**, його господарчої діяльності. Це й зумовило той факт, що річний цикл свят для українця-селянина відігравав роль не стільки системи віх вшанування якихось християнських святих чи засобу згадки про певні події з християнської історії, скільки своєрідного орієнтира господарювання, підготовки чи проведення якогось виду сільськогосподарської діяльності.

Елементами національного побуту у нас просякнута всі форми обрядового здійснення Святих Таїнств. Так, в Україні не допускалося насильне одруження. Тому священник під час вінчання вимагав обоїльної клятви вірності і вже цим урівнював у правах парованих, оскільки кожний із них при цьому ще й виголошував, що бере собі в життя помічника.

Побутовість Українського Православ'я виражається також у збереженні в контексті його обрядової практики багатьох звичаєвих елементів з народних традицій. Так, під час Спасівських свят освячуються квіти та яблука, на Трійцю храм оздоблюють різною зеленню, в контекст Різдвяного богослужіння включаються духовні народні пісні, в яких із певною довільністю описуються святкові події. З XVII ст. в Україні з'являється вертеп. У всіх відомих із того часу вертепних драмах чітко простежуються дві частини — релігійна та інтермедійна. В релігійній частині, яка відбувалася у верхньому ярусі вертепу, що являв собою Віфлеєм, розігрувалися сцени з народження Ісуса Христа, поклоніння волхвів, гніву Ірода і його слуг та ін. В інтермедійній частині виступали постаті з народного життя — козак, поляк, єврей, циган, знахар тощо.

Національну інституційність Українського Православ'я засвідчувала насамперед обрядово-культува сфера, власний молитвослов. Так, у храмах України практикувався обряд “уцерковлення новонародженого”. Через десять днів після появи на світ дитини батьки йшли з нею до храму. Зустрівши їх, священник брав дитину на руки і захопив з нею, якщо то був хлопчик, до вітара або підноси до царських воріт, якщо це була дівчинка. В Українській Церкві обов'язковим був ритуал ношення хреста перед

митрополитом-першосвящеником.

Націоналістичність Православ'я на українських теренах виявлялася також у своєрідному сприйнятті ним науки Святого Письма, догматів і канонів християнства. Для нього важливою була не форма обряду, а той догматичний підтекст, на якому постає ця форма. Саме тому в Українській Церкві неістотним вважалося питання, скільки разів відкривати і закривати царські ворота під час богослужіння, а власне розуміння святої літургії, не форма виконання обряду хрещення, а його догматична основа — позбавлення первородного гріха і навернення на шлях праведного життя християнина.

Онаціональненню християнства в Україні сприяло також те, що, починаючи з XVI ст., Євангелії та апостол в її храмах читалися живою українською мовою. Вживання рідної мови у богослужіннях вважалося непорушним Божим наказом. З XVII ст. Церква багато зробила для того, аби наблизити до розуміння народу церковнослов'янську мову. Букви кириличного письма пристосовуються до місцевих умов і потреб, відповідно до української вимови ставиться наголос у словах. Пристосування церковнослов'янського правопису до живої народної вимови, яке на цей час активно проводила в життя Українська Церква, мало позитивне значення, оскільки не лише сприяло формуванню національної свідомості, а й робило зрозумілим зміст церковної служби.

Характерною рисою Українського Православ'я є його соціальність, яку подеколи **називають сценардністю**. Насамперед, вона виражалася в залученні мирян до активної участі в церковному житті. Саме вони виступали гарантом соборноправності Церкви. Хоча з часу Петра Могили вага братств у релігійному житті України дещо зменшилася, але саме вони були тим каналом, через який Церква могла реалізувати свою культурницьку місію в народі.

У формування народності, як риси Українського Православ'я, важливу роль відіграло використання Церквою у богослужбовій діяльності та видавничій справі народної мови. Якщо вживання в церковному житті церковнослов'янської дещо відмежовувало мирян від кліру, створювало уявлення про якусь елітарність останнього, то звернення до національної мови допомагало здолати цей бар'єр, формувало свідомість братерства за вірою і відчуття національної єдності, зміцнювало основи національної культури. Принцип "служіння народу — це служіння Богу" Українська Церква реалізувала через такі форми соціальної діяльності, як добродіяння, учительство, просвітництво тощо.

Українці завжди відзначалися **толерантністю і відкритістю**. Ще в давній Русі-Україні поруч із язичництвом вільно справляли свої обряди і християни, і мусульмани. Ці риси характеризують також і Українське Православ'я. Вони, зокрема, проявлялися в можливостях, яких воно надавало своїм послідовникам в одержанні освіти в навчальних закладах інших конфесій, у друці в друкарнях православних монастирів літератури інших конфесій, включенні в чин своїх обрядів деяких елементів з обрядів інших церков тощо. Так, переважна більшість відомих церковно-культурних діячів України XVII ст., зокрема Петро Могила, Феофан Прокопович, Стефан Яворський та ін., одержали освіту в латинських та уніатських школах Польщі, Італії, Німеччини, висвячуючись частіше при цьому на деякий час в інше віровизнання.

Про відкритість нашого Православ'я свідчить і те, що саме в Україні знайшли собі притулок переслідувані в Московії старообрядці. Митрополит Лазар Баранович — учасник Собору 1666-1667 рр., на якому було засуджено старообрядництво, дозволив його прихильникам множити в друкарнях Київської митрополії необхідну їм літературу, зокрема, "Катехізіс" Лаврентія Зизанія, що був для них настільною книгою.

Відкритість Українського Православ'я виявилася, зокрема, і в прийнятті ним деяких неосновних канонів католицизму, чину виконання ним окремих таїнств. Це особливо стосується розуміння еклези. Час переміни Святих Дарів Українська Церква відносила до проголошення слів Христових: "Прийміть, споживайте. Це — тіло моє", а не до часу молитви: "Сотвори убо хліб сей". Вплив католицизму проявився також у допущенні хрещення шляхом обливання, а не лише через занурення у воду. "Справа тут не в показовій дії, — зауважував Феофан Прокопович, — а в тому розумінні, з яким здійснюється ця дія". Під впливом католицизму в українських храмах тісно прижилася проповідь-казання. Плекаючи мету підготовки проповідників, рівних своїм вмінням і знанням католикам, Українська Церква серед навчальних предметів у всіх православних школах запровадила риторику. Для широкого вжитку в Україні вийшли друком курси найвідоміших проповідників. Виходячи з біблійного положення про те, що оживляє дух, а не буква, Захарія Копистенський у праці "Книга про віру" допускав навіть здійснення

богослужінь без храмів, хрещення дітей і поховання покійників без священиків, якщо вони тимчасово відсутні.

Відкритість до різних релігійних впливів — важлива риса Українського Православ'я, яка формується в ньому ще з часів Володимира Великого. Саме вона дала йому змогу постати в ролі вселенського явища, а його історії — набути загальнолюдської значимості. Постаючи і розвиваючись на межі зіткнення двох типів християнської культури — латинського та візантійського, відчуваючи впливи передуючої язичницької культури і новонародженого протестантизму, Українське Християнство розвивалося як специфічна синтеза всіх цих культурних явищ.

Відтак Українське Православ'я в добу свого автономного функціонування в структурі Константинопольського Патріархату поставало і формувалося як культурно-історичний феномен із своїми специфічними рисами і виявами. Тому відродження в роки незалежності України Православ'я як власне українського духовного явища передбачає, насамперед, повернення до тієї самобутності, яка виокремлювала його в православному світі перших семи століть другого тисячоліття. Ця самобутність не є чимось націоналістичним, а є дійсною, витоквою християнськістю, збереженою в українських формах її вияву. То ж, не даючи незалежність Українській Церкві, Москва боїться відродження Києва як другого духовного Єрусалиму. Так свого часу його називав митрополит Феофан Прокопович. Московський Патріархат може ще конкурувати з Києвом політичним, використовуючи для цього свою православну структуру в Україні, а ось з Києвом духовним, який поверне від Москви апостольськість своєї Церкви, свою, започатковану князем Володимиром при хрещенні України-Руси, священну історію, свою високо оцінену православним світом християнську духовність, явно не зможе. Доведеться тоді починати свою історію з XV ст., з років неканонічного виокремлення Московської митрополії з матірної щодо неї Київської Церкви.

Саме тому Московська Церква вдається до політичних аргументів при своєму обстоюванні неможливості надання Українській Церкві автокефалії. То, дивись, народу такого як український немає, бо ж він є складовою єдиної “русской национальности с тремя ветвями — великорусской, малорусской и белорусской”, то держави такої немає, бо ж Україна — це окраїна єдиної російської землі. Посилаються також на те, що Патріархія — не національне утворення, бо ж християнство є понаднаціональним. Дехто в прагненні Української Церкви до унезалежнення вловлює лише політичний аспект, а дехто — владницьку амбіційність українських владик, які із-за прагнення до патріаршого кукіля нехтують православною єдністю.

Проте ця шовіністична позиція Московського Патріархату не має якихось вагомих підстав. Київська Церква має одержувати, згідно православної традиції, незалежність від своєї Церкви-Матері, якою для неї є Константинопольський, а не Московський Патріархат. Не канонічно також одержувати незалежність Києву від Москви ще й тому, що остання підпорядковувала його собі в 1686 р. незаконно: не було на те рішення належно зібраного митрополитом Гедеоном Собору Київської митрополії, погодження з Константинопольською Патріархією і рішення про включення її Собору самої Московської Церкви.

Російська Православна Церква є суто російським релігійним феноменом. Її Статут зареєстрований Мін'юстом Росії, глава РПЦ є громадянином цієї ж країни, в своїй діяльності Церква керується російським законодавством, укладаючи при цьому низку договорів про співпрацю з російськими міністерствами, в тому числі й із силовими. Хоч Ісус Христос закликав віддати кесарево кесарю, а Боже — Богові, проте в практиці Російської Православної Церкви протягом майже всієї її історії з часу самочинного проголошення Бог підпорядковувався кесарю, а кесарево ставилося на службу Богові. Саме тому відомий російський мислитель О. Радіщев в оді “Вольность” писав, що вони “союзно общество гнетут”. Церква не протривала тому, що майже 200 років, з часу Петра I, вона проіснувала без Патріарха, але з Синодом у складі царського керівництва. Власне, російська влада сформувала Московський Патріархат як церковну імперію. В 1686 р. до неї (а це трапилося після приєднання в 1654 р. України до Московії) було включено Київську митрополію. В 1939 році до Російської Церкви відійшли православні Польщі, в 1940 р. — Молдавії, Естонії та Латвії, в 1945 р. — мукачівська митрополія, а в 1946 р. після т. зв. Львівського собору вся, перетворена в Православ'я, греко-католицька Церква, а водночас і православні Чехословаччини. В зміні назви Церкви з “російської” на “русскую”, яка відбулася з ініціативи Й. В. Сталіна в роки війни, проглядається чітко її імперська природа.

То ж в особі Російської Православної Церкви маємо не чисто-церковне, а церковно-політичне утворення. Розпалася імперія Горбачова, але ще збереглася в тих же територіальних і адміністративних вимірах імперія Олексія II — Кирила, яку шовіністично налаштовані в Росії і в Україні сили прагнуть всіляко використати для повернення до політичної імперії. Від різних церковних кіл як в Росії, так і в Україні звучать заклики на основі слов'янської єдності утворити якесь нове державне утворення. Особливо гучно “заклики” до єдності на основі Православ'я східного слов'янства і несприйняття ідеї української православної автокефалії проголошував під час свого по суті політичного, а не пастирського візиту в Україну глава Московської Церкви Кирило.

Чому Московський Патріархат так протривить утворенню Православної Автокефалії в Україні? Здавалося б, Церква-Дочка мала б бути вдячною Церкві-Матері за все те добре, що вона дала їй, особливо в перші роки її незалежного становлення. Можна було б врахувати і минулий досвід постання багатьох Помісних Православних Церков, які з'явилися з появи у того чи іншого етносу своєї незалежної держави. Помісна Церква сприяла б цим народам у їх державотворенні, формуванні їх самоідентичності. Будучи християнською спільнотою, Московська Церква мала б із-за любові до ближнього дати Українській Церкві можливість ввійти в сім'ю православних Церков-сестер. Проте цього немає. Російська Православна Церква, незважаючи на формальне існування СРСР як федерації незалежних держав, ідентифікувала себе із унітарною державою, а тому навіть із розвалом Союзу й утворенням на його теренах 15 незалежних держав, прагне зберегти імперію.

Що заважає Москві “змилюється” над Києвом?

З наданням Українській Церкві незалежності Московський Патріархат втрачає матеріальні надходження, які йдуть до нього від продажу в Україні виготовленої ним різної церковної утварі й видрукованої літератури. Але більше, що він втрачає, то це історіософію свого постання й буття в Православному світі. Адже тоді до Московської Церкви ніякого відношення не матимуть приїзд апостола Андрія на Київські гори (відтак, Церква не є апостольською), просвітительство святих Кирила і Мефодія, Володимирове хрещення та ін. Міняється місце Церкви в диптиху Православних Церков (вона вже не п'ята), найбільшість за кількістю парафій. Москва боїться ще й того, що приклад Києва пробудить й інші народи (насамперед, білорусів і молдаван) до ідеї утворення своїх православних церков.

Як на мене, то питання об'єднання Православних Церков України нині актуалізоване не церковними, а політичними силами. А між тим саме по собі воно не спричинить те, на що надіються деякі з останніх, мусуючи його в різних ракурсах. По-перше, Православ'я, навіть об'єднане в одну Церкву, не зможе в Україні відігравати таку роль, як, скажімо, в сусідніх Росії, Румунії чи Грузії, бо ж воно не є у нас абсолютно домінуючою конфесією. По-друге, український віруючий (в масі своїй освічений) вже не налаштований на сприйняття обрядовірської конфесії, якою є Православ'я. По-третє, Православ'я України не має такої своєї історичної традиції, яку мають Православні Церкви інших країн: воно ще не сформувало у нас свою православну еліту.

Слід прийняти за факт те, що, попри всі розмови про поєднання, в нашій країні вже сформувалася Українська Помісна Православна Церква. Нею є Київський Патріархат. І як це зазначав Перший наш Православний Патріарх Мстислав, треба припинити постійні розмови про визнання вже наявної Помісності кимсь: визнаймо її буття самі, а інші з часом, як свідчить історія інших, — визнають.

Подеколи ще пишуть і говорять про неканонічність виокремлення УАПЦ, а опісля — УПЦ КП з Церкви Московського Патріархату. Проте такі судження не мають під собою реального ґрунту. Сама РПЦ постала неканонічним шляхом і так само неканонічно в 1686 р. вона приєднала до себе Київську митрополію. До того ж, Російська Православна Церква нині постає в структурі Російської Федерації як відверто політичне російське утворення і зберігати з нею єдність — це грішити проти євангельського вчення про розподіл сфер між кесаревим і Божим. При цьому варто наголосити ще й на тому, що якихось канонів одержання національними Церквами автокефалії немає.

За тієї ситуації, яка склалася в Православ'ї України, держава має визнавати на рівних всі три Православні Церкви, сприяти налагодженню толерантних відносин між ними. Варто не допускати торги за храми і вірних. Щоб не загострювати відносин між Церквами і не допустити можливого відторгнення через принцип Ставропігії від України її національно-церковних святинь (зокрема, Києво-Печерської та Почаївської Лаври), держава мала б не спішити з передачею їх у власність Церкви Московського Патріархату.

Можливий варіант вирішення в Україні православної проблеми — вибудова на основі об'єднання УПЦ КП і УАПЦ на наших теренах Єдиної Помісної Православної Церкви України і водночас оформлення Українського Екзархату Російської Православної Церкви. Держава мала б заключити з Московським Патріархатом конкордат, який би визначав умови функціонування на українських теренах його структурної одиниці. Служба безпеки України мала б взяти під свій контроль діяльність цього Екзархату, бо ж серед єпископату, кліру і братств Церкви Московської юрисдикції ще звучать заклики, зорієнтовані на руйнування незалежності нашої держави, висловлювання, які ображають національні почуття українців.

В наш час Православ'я в Україні переживає гостру кризу. Вона виражається, насамперед, в його поділі на декілька незалежних Церков і гострому протистоянні між ними, в підпорядкуваннях деяких з них волі їх зарубіжних центрів (втручання Москви), в нехтуванні УПЦ всього українського (мови, культури тощо), в нерепрезентуванні Православ'ям інтелекту й моралі нинішнього українського суспільства, у відсутності належно підготовлених кадрів священників і богословів.

Кризу Православ'я виражають також його ортодоксальність і закостенілість, голе обрядодіяння, невміння місіонерити, відсутність мирянського руху, незначне благодійництво, відсутність національно орієнтованих кадрів священнослужителів та ін.

Чим же зумовлена ця криза? Причин цього тут можна назвати декілька. Назвемо деякі з них.

По-перше, криза зумовлена ортодоксальністю Православ'я як християнської конфесії. По-друге, абсолютизацією обрядодіяння і середньовіччям його форм Церква відштовхнула від себе мислячого віруючого, віруючого, який хоче знати християнство, а не бачити його. По-третє, байдужістю Церкви до організації місіонерської роботи і надією на те, що держава, нехтуючи міжнародними правовими нормами організації релігійного життя, забезпечить їй сприятливе існування в умовах сучасного великого "релігійного супермаркету". Церква виявилася безпомічною в своєму протистоянні не лише новим релігійним течіям, привнесеним зарубіжними місіонерами, а й з католицькою і протестантською Церквами, які вміють йти до віруючого і йдуть до нього переважно через своїх ченців і мирян. По-четверте, постійна економічна криза країни і зумовлена нею зростаюча злиденність народу спричинили помітне зменшення пожертв вірних, що ускладнило роботу церкви з побудови храмів, налагодження видавничої діяльності й освіти, організації місіонерства тощо. По-п'яте, якщо в царські часи віруючий просто був зобов'язаний відвідувати храм й із-за цього не було потреби священнику десь його шукати і "заганяти" на богослужіння, то в радянські часи держава обмежувала сферу діяльності священника "чотирма стінами" храму і цим виключала будь-яку місіонерську діяльність. Відтак православний священник виявився невідповідним до роботи з вірними, спілкувань з ними за умов демократичного суспільства в Україні. Від цього його відштовхує низький загальноосвітній рівень. А якщо священник не знає своїх вірних і не виявляє прагнення до цього, то й вони не виявляють особливого бажання бути у нього на богослужінні. Підуть туди, де цінять їх людську гідність, де при потребі можна буде одержати співчутливу допомогу, розраду тощо. По-п'яте, Православ'я гордиться своєю православною, але саме вона, виявлена в судженнях і формах тисячолітньої, а то й більше давності, давності років Отців церкви. Узвичаєна тисячоліттям обрядова форма відштовхує мислячих вірних, які в цьому вбачають часто залишки язичництва, примітив суджень. Світове Православ'я переживає в порівнянні з католицизмом кризу, бо ж воно не пройшло щось на кшталт католицького аджорнаменту. Вона виявляється в постійному зменшенні його вірних, збереженні лише в країнах низького суспільного поступу.

Хоч українській державі і вдалося дещо мінімізувати напругу конфліктів між Православними Церквами України, але протистояння їх збереглося. Об'єктом його є боротьба за сфери впливу в суспільстві, а відтак — і за вірних, боротьба за успадкування будівель і святинь. Існує також конкуренція між Церквами за входження до засобів масової інформації, за прихильністю державних органів, за симпатіями бізнесменів і банкірів.

Українська держава не байдужа (і не може бути такою) до того, що твориться в Православ'ї її країни. Вона прагне не допустити використання кризи для регіоналізації України за церковним принципом. Держава всіляко прагне відвернути ту політизацію православною питання, до якої вдаються різні політичні партії, зокрема праві сили, які орієнтуються на УПЦ КП, і ліві, зорієнтовані на УПЦ Московської юрисдикції. Важливим для неї є забезпечення толерантності, безконфліктності відносин між трьома церквами,

які виникають між ними переважно на матеріальній основі — володіння храмами, перехід громад з однієї Церкви до іншої. Українська держава прагне також відвернути різні форми втручання в ситуацію в Православ'я України зарубіжних релігійних центрів, хоч при цьому верхи керівництва все ж виявляють дещо демонстративно виявлену схильність і поблажливість до Московського патріархату

Українська національно-демократична громадськість також не байдужа до того, що відбувається у нас в Православ'ї. Її турбує явно українофобська політика Московського Патріархату і відголоски її серед окремих єпархій і братств. Турбує також та зденационалізація українців, яка є певною мірою наслідком діяльності Церкви Московського Патріархату, що нехтує в своїй богослужбовій, видавничій, навчальній, евангелізаційній практиці українською мовою, духовною культурою українців, їх ментальністю.

Список використаних джерел

1. ІВ. — 2004. — № 1. — С. 19.

Надійшла до редакції 04.11.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

